

مفهوم‌ها و ابزارهای
تفکر نقادانه

ریچارد پیل و لیندا الدر

بازنویسی
مهدی خسروانی

فرهنگ‌نشر نو
با همکاری نشر آسیم
تهران - ۱۳۹۶

مفهوم‌ها و ابزارهای تفکر نقّادانه

بازنویسی مهدی خسروانی

The Miniature Guide to Critical Thinking: Concepts & Tools

فرهنگ‌نشرنو تهران، خیابان میرعماد، خیابان سیزدهم، شمارهٔ سیزده

تلفن ۸۸۷۴۰۹۹۱

چاپ اول ۱۳۹۶

شمارگان ۱۱۰۰

صفحه‌آرا مرتضی فکوری

چاپ و صحافی سپیدار

ناظر چاپ بهمن سراج

همهٔ حقوق محفوظ است.

فهرست کتابخانهٔ ملی

سرشناسه پل، ریچارد (Paul, Richard)

عنوان و نام پدیدآور مفهوم‌ها و ابزارهای تفکر نقادانه/ریچارد پل، لیندا الدر؛

ترجمهٔ مهدی خسروانی.

مشخصات نشر تهران: فرهنگ نشر نو، ۱۳۹۵

مشخصات ظاهری ۹۶ ص.

شابک ۹۷۸-۶۰۰-۸۵۴۷-۱۶-۷

وضعیت فهرست‌نویسی فیبا

موضوع تفکر انتقادی (critical thinking): حل مسأله (problem solving): تصمیم‌گیری (decision making)

شناسهٔ افزوده الدر، لیندا، ۱۹۶۲ - م. (Elder, Linda)

شناسهٔ افزوده خسروانی، مهدی، ۱۳۵۶ -، مترجم

رده‌بندی کنگره ۱۳۹۵م۷/پ۸۰۹/۲-BA

رده‌بندی دیویی ۱۵۳/۴۲

شمارهٔ کتاب‌شناسی ملی ۴۴۳۰۴۷۵

قیمت ۸۰۰۰ تومان

مرکز پخش آسیم

تلفن و دورنگار ۸۸۷۴۰۹۹۲-۵

دربارهٔ مجموعهٔ راهنمای اندیشه‌ورزان

۱. مجموعهٔ «راهنمای اندیشه‌ورزان» بر اساس «مفهوم‌ها و ابزارهای تفکر نقادانه» نوشته شده است. تفکر نقادانه دانشی است با هدف افزایش توانایی ما در اندیشیدن، استدلال کردن، و نقد کردن*^۱. اما تفکر نقادانه چه فرقی با دانش‌های دیگر دارد؟ تمرکز بیشتر دانش‌ها بر اصلاح یا ارتقای «اندیشه‌های ماست، اما تفکر نقادانه این‌گونه نیست. تفکر نقادانه بیش از آنکه به اندیشه‌ها پردازد به «اندیشیدن» می‌پردازد و سعی می‌کند کیفیت اندیشیدن ما را ارتقا ببخشد. ناگفته پیداست که ارتقای کیفیت «اندیشیدن» بر «اندیشه‌های ما در همهٔ زمینه‌ها تأثیر می‌گذارد.

۲. این مجموعه، چنان‌که از نامش پیداست، برای همهٔ اندیشه‌ورزان نوشته شده است؛ هم برای کسانی است که به کارهای فکری حرفه‌ای (مثل پژوهش و تدریس و تحصیل) مشغول‌اند، هم برای کسانی که می‌خواهند بهتر بیندیشند تا در زندگی روزمره‌شان بهتر تصمیم بگیرند و کمتر خطا کنند. عنوان‌های کتاب‌ها نشان‌دهندهٔ همین موضوع است:

۱. برای توضیح بیشتر دربارهٔ بخش‌هایی که با * مشخص کرده‌ام به سایت «تفکر نقادانه» یا وبلاگ «سنجشگرانه‌اندیشی» مراجعه فرمایید.

مغالطه‌ها، مفهوم‌ها و ابزارهای تفکر نقادانه، هنر پرسیدن، تفکر نقادانه و خلاقانه، تحلیل اندیشه و تفکر علمی، چگونگی یادگیری و تحقیق در یک رشته علمی، چگونه یک پاراگراف را بنویسیم، چگونه یک پاراگراف را بخوانیم، و ...

توضیح اینکه، برای موفقیت در هر شاخه از دانش (فلسفه، پزشکی، مهندسی، روان‌شناسی، و ...) ضروری است که توانایی خوب پرسیدن را در خود ایجاد کنیم. برای این کار چاره‌ای نداریم جز اینکه قابلیت تحلیل و نقد و ارزیابی دیدگاه‌های گوناگون را در خود پرورش دهیم. باید در تشخیص مغالطه‌ها و ورزیده شویم تا اسیر آنها نشویم؛ باید بیاموزیم که چگونه بخوانیم، و راه و روش نوشتن را هم یاد بگیریم تا نوشته‌هایمان منسجم و قوی باشند؛ و ...

روشن است که پروراندن این مهارت‌ها و آشنایی با چنین موضوعاتی سطح اندیشیدن ما را نه فقط در کارهای علمی، بلکه در زندگی روزمره و حرفه‌ای افزایش می‌دهد. تمرکز همه کتاب‌های مجموعه (به جز یک عنوان تخصصی، و دو یا سه عنوان که مخصوص معلمان و استادان است) بر چنین مباحثی است.

۳. کتاب کوچک مفهوم‌ها و ابزارهای تفکر نقادانه مبنای همه کتاب‌های دیگر مجموعه است. البته، از آنجا که قرار است هر کدام از کتاب‌ها به صورت مستقل قابل استفاده باشند،* بیشتر مطلب‌های این کتاب در کتاب‌های دیگر مجموعه تکرار شده‌اند؛ با این حال، بهتر است خواندن مفهوم‌ها و ابزارهای تفکر نقادانه در اولویت قرار گیرد. کتاب‌های زیر نیز محوری‌اند و بهتر است پیش از کتاب‌های دیگر مجموعه خوانده شوند: سنجه‌های تفکر نقادانه، تحلیل اندیشه و تفکر علمی، و هنر پرسیدن.

۴. بیشتر کتاب‌های این مجموعه را به جای ترجمه کردن «بازنویسی» کرده‌ام / خواهم کرد. می‌توانم قاطعانه بگویم که ترجمه کتاب‌ها زحمت بسیار کمتری می‌داشت؛ هم به جهت آسان‌تر بودن ترجمه، هم به جهت مصون ماندن از انتقادهایی که بازنویسی ممکن است در پی داشته باشد؛ با این حال، بازنویسی را بر ترجمه ترجیح دادم. دلیل این ترجیح را در مطلب مفصل‌تری در سایت «تفکر نقادانه» بیان کرده‌ام. در اینجا به همین یک جمله اکتفا می‌کنم:

از آنجا که کتاب‌های «مجموعه راهنمای اندیشه‌ورزان» مخاطب‌محورند، لازم دیده‌ام که برگردان فارسی آنها را از برخی جهت‌ها (میزان تشریح مطلب، انتخاب مثال‌ها، و انتخاب واژه‌هایی که باید تعریف شوند، و ...) با نیاز خواننده فارسی‌زبان متناسب کنم. البته متن فارسی، از نظر محتوا، هیچ مغایرت یا تضادی با متن اصلی ندارد.

۵. بیشتر وقت‌ها، برای رشد دادن ذهنمان یا یادگیری یک مطلب جدید باید با واژه‌های جدیدی آشنا شویم یا فهمی جدید و دقیق‌تر از واژه‌های آشنا پیدا کنیم.* در این کتاب نیز، برخی از کلمه‌ها ممکن است برایتان جدید باشند یا معنای دقیق آنها را ندانید. این‌گونه کلمه‌ها در صفحه‌های بعدی کتاب یا در «واژه‌نامه توصیفی» پایان کتاب توضیح داده شده‌اند. این واژه‌ها را با حروف برجسته مشخص کرده‌ام و اگر در تیتراژها بوده‌اند به صورت ایرانیک نشان داده‌ام.

۶. سایت «تفکر نقادانه» می‌تواند به شما کمک کند تا شناخت کامل‌تری از موضوع سنجش‌گرانه‌اندیشی (تفکر نقادانه) پیدا کنید و، علاوه بر این، با «مجموعه راهنمای اندیشه‌ورزان» بیشتر آشنا شوید و

اگر تصمیم به خواندن این مجموعه گرفتید، از خواندن آن بهره بیشتری ببرید. اولاً، در این کتاب‌ها از توضیح مفصل درباره برخی موضوع‌ها (مثلاً چپستی تفکر نقادانه، اهمیت تفکر نقادانه، و دلیل بازنویسی این کتاب‌ها) پرهیز کرده‌ام؛ چرا که این کتاب‌ها خودشان مختصرند و شایسته نیست که مقدمه‌ای طولانی و تکراری به ابتدای همه آنها اضافه شود. با مراجعه به سایت می‌توانید مطلب‌هایی در این زمینه‌ها مطالعه کنید. ثانیاً، در این سایت فرهنگ آنلاین اصطلاح‌ها و مفهوم‌های تفکر نقادانه وجود دارد که معنای همه واژه‌های دشوار (یا احتمالاً دشوار) این کتاب‌ها را در آن توضیح داده‌ام. سوم اینکه، از طریق سایت می‌توانید با مترجم ارتباط داشته باشید و نقص‌های کتاب‌ها را یادآوری کنید تا بررسی و اصلاح شود. همچنین، می‌توانید پرسش‌های خودتان را مطرح کنید و حتی الامکان سعی خواهم کرد به آنها پاسخ دهم. چهارم اینکه، علاوه بر این مجموعه، کتاب‌ها و مقاله‌های دیگری در زمینه تفکر نقادانه ترجمه و تألیف کرده و خواهم کرد که از طریق سایت می‌توانید با این کتاب‌ها و مقاله‌ها، و نیز کتاب‌ها و مقاله‌های دیگران، آشنا شوید و برخی از آنها را از طریق سایت دریافت نمایید.

مهدی خسروانی

آدرس سایت تفکر نقادانه: www.ctth.ir

آدرس وبلاگ سنجشگرانه‌اندیشی: sanjeshgari.blogfa.com

فهرست مطالب

- ۱۱ هدف ما از نگارش این کتاب
- ۱۳ اهمیت سنجشگرانه اندیشی
- ۱۵ عنصرهای اندیشه
- ۱۸ پرسش‌هایی برای بازبینی استدلال
- ۲۲ پرسش‌هایی که در استفاده از عنصرهای اندیشه مطرح می‌شوند
- ۲۴ سه سطح اندیشه
- ۲۵ سنجه‌های فکری جهان‌روا
- ۳۰ پرسش‌های متمرکز بر سنجه‌های فکری
- ۳۲ الگوواره‌ای برای تحلیل منطق مقاله‌ها و کتاب‌ها
- ۳۴ ملاک‌هایی برای ارزشگذاری استدلال
- ۳۷ فضیلت‌های فکری اصلی
- ۴۲ سه نوع پرسش
- ۴۳ الگوواره حل مسئله
- ۴۵ تحلیل و ارزیابی تحقیق
- ۴۸ کارهایی که افراد سنجشگرانه اندیش همواره انجام می‌دهند

- ۴۹ مرحله‌های تحقق سنجشگرانه اندیشی
- ۵۰ مشکل اندیشیدنِ خودم‌محورانه
- ۵۳ مشکل اندیشیدنِ جامعه‌محورانه
- ۵۵ پیش‌انگاره‌ای از جامعهٔ سنجشگر
- ۵۷ پیوست ۱: چند تعریفِ دیگر از سنجشگرانه‌اندیشی
- ۶۱ پیوست ۲: از نظریهٔ انتقادی تا «تفکر انتقادی» و
سنجشگرانه‌اندیشی
- ۷۱ پیوست ۳: از تفکر خرده‌گیرانه تا تفکر نقادانه
- ۷۵ پیوست ۴: سوءتفاهم‌هایی دربارهٔ سنجشگرانه‌اندیشی
- ۸۳ واژه‌نامهٔ توصیفی
- ۸۷ واژه‌نامهٔ فارسی به انگلیسی
- ۹۱ واژه‌نامهٔ انگلیسی به فارسی

هدف ما از نگارش این کتاب

کتابی که در دست دارید بر مفهوما و ابزارهای اصلی سنچشگرانه‌اندیشی^۱ (تفکر نقّادانه) تمرکز می‌کند. این کتاب حاوی برداشتی از سنچشگرانه‌اندیشی است که نوعی توافق عمومی بر سر آن وجود دارد؛ از این جهت، به کار استادان می‌آید. برای دانشجویان نیز، یک کتاب تکمیلی سنچشگرانه‌اندیشی در کنار همه کتاب‌های درسی دیگر و برای همه درس‌هاست. استادان می‌توانند از آن در طراحی برنامه آموزشی، تکلیف‌های درسی، و آزمون‌ها برای هر موضوعی استفاده کنند. دانشجویان می‌توانند از آن برای ارتقای یادگیری خود در هر زمینه‌ای استفاده کنند.

مهارت‌هایی که در این کتاب مطرح شده‌اند در مورد هر موضوعی به کار می‌آیند. برای مثال، کسانی که در سنچشگرانه‌اندیشی مهارت پیدا می‌کنند غایت و هدفشان، و پرسشی که می‌خواهند بدان پردازند، را به طور واضح مشخص می‌کنند. آنها درباره اطلاعات، نتیجه‌گیری‌ها، و

۱. critical thinking: این اصطلاح را «تفکر انتقادی»، «تفکر نقدی»، «تفکر نقّاد»، «اندیشه انتقادی» و ... نیز ترجمه کرده‌اند. برای اطلاعات از دلیل‌های ترجیح «سنچشگرانه‌اندیشی» بر ترجمه‌های دیگر این اصطلاح به پیوست شماره ۲ این کتاب و نیز به سایت «تفکر نقادانه» مراجعه فرمایید. - م.

نظرگاه‌ها سؤال می‌کنند و، در صورت لزوم، در آنها تردیدافکنی می‌کنند. همچنین سعی می‌کنند واضح، درست، و دقیق، بیندیشند و از توجه به مطالبی که مناسبت ندارند بپرهیزند. آنها می‌کوشند تا به عمق موضوع‌ها و مسئله‌ها راه پیدا کنند و در اندیشیدنشان منطق و انصاف را رعایت کنند. افراد سنجشگرانه‌اندیش این مهارت‌ها را در خواندن و نوشتن، و نیز در صحبت کردن و شنیدن، به کار می‌بندند. آنها از این مهارت‌ها هم در زندگی شخصی‌شان استفاده می‌کنند، هم در زندگی حرفه‌ای؛ در تاریخ، علم، ریاضیات، فلسفه، و نیز در هنر.

اگر در چند درس از این کتاب به عنوان مکمل کتاب‌های درسی‌تان استفاده کنید به تدریج متوجه خواهید شد که سنجشگرانه‌اندیشی به یادگیری شما در همهٔ حوزه‌ها کمک می‌کند. و اگر استادانتان شما را با نمونه‌هایی از کاربرد موضوع درس در زندگی روزمره آشنا کنند، خواهید دید که آموزش و پرورش در واقع ابزاری برای ارتقای کیفیت زندگی است.

دانشجویانی که از این کتاب استفاده می‌کنند عادت کنند که آن را در همهٔ کلاس‌ها همراه داشته باشند. به هنگام کارهای تحلیلی و ترکیبی روی مطالبی که یاد می‌گیرید، به طور مرتب از آن استفاده کنید. درونی‌سازی اصل‌های معرفی شده در کتاب را هدف خودتان قرار دهید، تا اینکه کاربرد آنها به طبیعت ثانوی شما تبدیل شود: به کاربردشان عادت کنید.

این کتاب قرار است هم برای استادان، هم برای دانشجویان، و هم برای برنامهٔ آموزشی مفید باشد. امیدواریم این هدف تحقق پیدا کند.

ریچارد پل (کانون سنجشگرانه‌اندیشی)

لیندا الدر (بنیاد سنجشگرانه‌اندیشی)

اهمیت سنجشگرانه اندیشی

همه ما می‌اندیشیم. اندیشیدن طبیعت ماست. اما بسیاری از «اندیشیدن»‌های ما، اگر آنها را به حال خود رها کنیم و بر آنها نظارت نکنیم، متعصبانه، تحریف‌شده، بخشی‌نگرانه، ناآگاهانه، یا آلوده به پیش‌داوری می‌شوند. ولی نکته اینجاست که اندیشیدن ما بر کیفیت زندگی و نتیجه کارهایمان مستقیماً تأثیر می‌گذارد. بی‌کیفیتی اندیشیدن زیان‌های فراوانی به ما می‌رساند و بر کل زندگی‌مان تأثیر منفی می‌گذارد. بنابراین، ضرورت دارد که برای ارتقای کیفیت اندیشیدنمان و رسیدن به تعالی فکری کاری بکنیم. و تنها راه برای دستیابی به تعالی فکری کوششِ با برنامه و روش‌مند است.

تعریف:

سنجشگرانه‌اندیشی (تفکر نقادانه) هنرِ تحلیل و ارزش‌گذاریِ اندیشیدن با هدف ارتقا دادنِ آن است.^۱

۱. برای آگاهی از تعریف‌های صاحب‌نظران دیگر از سنجشگرانه‌اندیشی به پیوست ۱ مراجعه کنید. خواندن پیوست‌های ۳ و ۴ نیز به شما کمک می‌کند تا تصویر روشن‌تری از چیستی سنجشگرانه‌اندیشی پیدا کنید. - م.

نتیجه:

کسانی که در سنجشگرانه‌اندیشی ورزیده‌اند، به هنگام اندیشیدن، عملکردی متفاوت با دیگران دارند. برخی از ویژگی‌های عملکرد آنها را در اینجا بیان می‌کنیم. معنای واژه‌های جدید را در ادامه توضیح خواهیم داد.

کسی که در سنجشگرانه‌اندیشی ورزیده است:

- مسئله‌ها و پرسش‌های حیاتی مطرح می‌کند، و آنها را با وضوح و دقت صورت‌بندی می‌کند؛
- اطلاعات مناسب‌دار (ربط‌دار) را گردآوری و ارزیابی می‌کند و از انگاره‌های (مفهوم‌های) انتزاعی برای تفسیر کارآمد آنها استفاده می‌کند؛
- به نتیجه‌ها و راه‌حل‌های مستدل می‌رسد و آنها را با ملاک‌ها و سنجه‌های (استانداردهای) مربوط می‌آزماید؛
- با ذهن گشوده، در چارچوب نظام‌های فکری گوناگون می‌اندیشد و، در صورت نیاز، انگاشته‌ها (پیش‌فرض‌ها)، لازمه‌ها، و پیامدهای عملی آنها را بازشناسی و ارزیابی می‌کند،
- برای یافتن راه‌حل برای مسئله‌های پیچیده، به نحو کارآمد با دیگران داد و ستد فکری می‌کند.

خلاصه اینکه، سنجشگرانه‌اندیشی اندیشیدنی است که خودش را هدایت می‌کند، به خودش انضباط می‌بخشد، بر خودش نظارت می‌کند، و خودش را تصحیح می‌کند؛ به عبارت دیگر، اندیشیدن خود-هدایت‌گر، خود-انضباط‌بخش، خود-نظارت‌گر، و خود-تصحیح‌گر است. سنجشگرانه‌اندیشی ایجاب می‌کند که برای

قضاوت دربارهٔ خوب یا بد بودن کارهای فکری سنجه‌های دقیق وضع کنیم و به دقت بر کاربرد آن سنجه‌ها نظارت کنیم. سنجشگرانه‌اندیشی مستلزم توانایی بالا در حل مسئله و داد و ستد فکری است؛ همچنین مستلزم این است که به خودمحوری و جامعه‌محوری‌ای که به طور طبیعی در ما وجود دارد آگاه باشیم و خودمان را متعهد بدانیم که بر این خودمحوری و جامعه‌محوری غلبه کنیم.

عنصرهای اندیشه

«عنصرهای اندیشه» (یا «عنصرهای تشکیل‌دهندهٔ اندیشه») عنصرها و اجزائی‌اند که در همهٔ اندیشه‌ها (یا اندیشیدن‌ها) وجود دارند. به بیان دیگر، عنصرهایی‌اند که در همهٔ اندیشیدن‌ها پیش‌فرض گرفته شده‌اند.

معنای برخی از واژه‌های به کار رفته در تصویر صفحهٔ ۱۷ را توضیح می‌دهیم:

نظرگاه: یعنی «جا»ی نگرستن؛ یعنی موقعیتی که از آن به چیزها نگاه می‌کنیم. عامل‌های گوناگونی نظرگاه ما را تشکیل می‌دهند. برای مثال، تجربه و دانشی که کسب کرده‌ایم ما را در موقعیت ویژه‌ای برای نگرستن به چیزها قرار می‌دهد.

برای نمونه، واقعهٔ اسیدپاشی‌های متعدد در سال ۱۳۹۳ را در نظر بگیرید. اگر کسی روان‌شناسی خوانده باشد، دانشی که کسب کرده او را در نظرگاه خاصی قرار می‌دهد و بر نحوهٔ نگاه او به موضوع تأثیر می‌گذارد. چنین شخصی، احتمالاً، وضعیت روانی فرد اسیدپاش (یا قربانی) را بیش از هر موضوع دیگری

مورد توجه قرار می‌دهد. اما یک جامعه‌شناس، به سبب دانش جامعه‌شناختی‌اش، بر عامل‌های اجتماعی‌ای که موجب این رویداد شده‌اند تمرکز می‌کند.

احساس‌ها و گرایش‌های ما نیز بر نظرگاه ما تأثیر می‌گذارند. برای مثال، اگر قرار باشد دربارهٔ مجازاتِ عاملان اسیدپاشی قضاوت کنیم، مسلماً نگاه و قضاوت کسانی که قربانی این رویداد بوده‌اند با دیگران فرق خواهد کرد: رنج عمیقی که برده‌اند، مسلماً آنها را در نظرگاه ویژه‌ای قرار می‌دهد. به همین ترتیب، گرایش‌های هر فرد اندیشه‌ورز بر نظرگاه او تأثیر می‌گذارند؛ فرض کنید یک اصلاح‌طلب و یک اصول‌گرا می‌خواهند دربارهٔ موضوع تفکیک جنسیتی در دانشگاه بحث کنند. مسلماً گرایش سیاسی این دو نفر بر نظرگاه آنها تأثیر می‌گذارد.

چارچوب نگرش: مجموعهٔ باورها، تجربه‌ها، ارزش‌ها، انگاره‌ها، و ... که فهم و دریافت ما از چیزها را تعیین می‌کنند (یا بر آن تأثیر می‌گذارند). چنان‌که روشن است، چارچوب نگرش معنایی نزدیک به معنای نظرگاه دارد.

برآیند: چیزی که از چیزِ دیگر «بر می‌آید»؛ معنای یک چیز (واژه، عبارت، جمله)؛ نتیجه‌ای که از یک جمله یا از کاربرد یک واژه به دست می‌آید. مثلاً، برآیند سنجش‌گرانه‌اندیش بودن میتر این است که میتر در اندیشیدنش کمتر خطا می‌کند.

اکسیوم: اصل. به اصل‌هایی که «بنیادی» ترند اکسیوم می‌گویند.

غایت: هدف نهایی.

این عناصرها باید با توجه دقیق به سنجه‌های فکری جهان‌روا (سنجه‌هایی که همه جا اعتبار دارند) مورد استفاده قرار گیرند

وضوح ← درستی ← عمق ← همه‌جانبه‌نگری ← اهمیت
دقت
مناسبت